

Черемське болото

Укладачі:

Конішук Василь Васильович, зав. наукового відділу, с.н.с., Черемський природний заповідник, вул. Карла Маркса, 48, смт. Маневичі, Маневицький район, Волинська область, 44600, тел./факс: (03376) 21 209;

Химин Михайло Васильович, головний спеціаліст відділу контролю земельних ресурсів та заповідних територій, Державне управління екології та природних ресурсів у Волинській області, вул. Суворова, 20, м. Луцьк, 43025, тел.: (0322) 72 7106, факс: (0332) 72 3396, e-mail: eco@voleco.gov.ua.

Дата підготовки опису: 8 червня 2005 р.

Географічні координати: 51°32' пн. ш., 25°32' сх. д.

Розташування: ВБУ знаходиться за 30 км на північ від смт. Маневичі (10 тис. жителів), за 4 км на північ від с. Замостя (близько 300 жителів) Маневицького району Волинської області, за 6 км на північний схід від с. Лишнівка (близько 400 жителів) Маневицького району, за 2 км на захід від с. Городок Володимирецького району Рівненської області.

Висота над рівнем моря: мінімальна – 156,5 м, середня – 159 м, максимальна – 164,7 м

Площа: 2975,7 га

Короткий опис: Переважно еумезотрофне болото з прилеглими сосновими лісами.

Рамсарські критерії: 1, 2

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

(1) ВБУ є типовим і добре збереженим природним лісо-болотним комплексом Полісся.

(2) На території відмічено 36 видів рослин і 41 вид тварин із Червоної книги України, 3 види рослин та 11 видів тварин, занесених до Європейського Червоного списку, 5 видів рослин Бернської конвенції (Додаток 1), 17 видів птахів, включених до Боннської конвенції, 72 види птахів з Додатку 2 Бернської конвенції.

Фізична та біогеографічна характеристики: За фізико-географічним районуванням України (1991) – це Новочервищанський район підобласті Верхньоприп'ятського Полісся області Волинського Полісся Поліського краю зони мішаних лісів; за геоботанічним районуванням України (1977) – це Зарічненсько-Висоцько-Сарненський район соснових лісів чорницево-зеленомохових і боліт різних типів.

Фізичні особливості ВБУ: Черемський водно-болотний комплекс сформований у межах реліктової долини із переважанням флювіогляціальних форм рельєфу. Домінуючими є поверхні із абсолютними висотами 155-160 м над рівнем моря. Переважають дерново-підзолисті ґрунти і торфи. Торфовий поклад багат шарово-драговинної будови, належить до мішано-переходового типу, по периферії болота досягає 3 м глибини. У торфовому покладі виділяють шари (зверху донизу): сфагновий мезотрофний, осоково-сфагновий та очеретяний торф. Поклад підстиляється піском. Болото має периферійно-оліготрофний тип розвитку, характерний для боліт, сформованих в озеровидних улоговинах. Озера Черемське (площа – 7,7 га, максимальна глибина – 7 м) і Редичі (14 га, 4,5 м) – льодовиково-карстового походження.

Фізичні особливості водозбірної території: Територія знаходиться на вододілі річок Стохід і Веселуха. Клімат помірно-континентальний. Середньорічна температура: липня – +18,7°C, січня – -5,1°C, середньорічна кількість опадів – 634,4 мм.

Тип ВБУ: U, W, Xp, O, 9.

Екологічні особливості: Рослинність угіддя представлена лісами, болотами, луками та водними угрупованнями. Болота займають близько третини площі ВБУ. Найпоширенішими є осоково-сфагнові болота з домінуванням осок здутої *Carex rostrata*, пухнастоплодої *C. lasiocarpa*, багнової *C. limosa* та сфагнових мохів *Sphagnum fallax* і *S. cuspidatum*. Найпоширенішою є лісова рослинність, яка займає близько двох третин площі ВБУ. Переважають ліси із сосною звичайною *Pinus sylvestris*, найпоширенішими є асоціації *Dicrano-Pinetum*, *Cladonio-Pinetum*, *Vaccinio-uliginosi-Pinetum*. Домінантами трав'яно-чагарникового ярусу є чорниця *Vaccinium myrtillus*, брусниця *V. vitis-idaea*, молінія голуба *Molinia caerulea*. Значну площу займають заболочені вільхові ліси *Alnus glutinosa* з

домінуванням осоки гостровидної *Carex acutiformis*, меншу – незаболочені вільхові ліси. По периферії боліт відмічені угруповання з домінуванням верби попелястої *Salix cinerea*. Є ділянки грабово-дубових та ялинових лісів. Трапляються невеликі ділянки лучної рослинності, на яких здебільшого домінує щучник дернистий *Deschampsia caespitosa*. В озерах, канавах і уздовж струмків виявлено ценози жабурника звичайного *Hydrocharis morsus-ranae*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, латаття сніжно-білого *Nymphaea candida*, спіродели багатокореневої *Spirodella polyrrhiza*, ряски малої *Lemna minor*, плавушника болотного *Hottonia palustris*.

Цінна флора: Із видів Європейського Червоного списку виявлено: *Crataegus ucrainica*, *Silene lithuanica*, *Tragopogon ucrainicus*. До Додатку I Бернської конвенції занесено *Aldrovanda vesiculosa*, *Liparis loeselii*, *Cypripedium calceolus*, *Pulsatilla patens*, *Dicranum viridae*. Виявлені види Червоної книги України: альдрованда пухирчаста *Aldrovanda vesiculosa*, берези низька *Betula humilis* і темна *B. obscura*, осока девелла *Carex davalliana*, булатка червона *Sephalanthera rubra*, коральковець тричінадрізаний *Corallorhiza trifida*, зозулині черевички *Cypripedium calceolus*, пальчатокорінники Фукса *Dactylorhiza fuchsii*, м'ясочервоний *D. incarnata*, плямистий *D. maculata* і травневий *D. majalis*, коручка чемерниковидна *Epipactis helleborine*, жировик Лезеля *Liparis loeselii*, зозулині сльози яйцевидні *Listera ovata*, гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*, любки дволиста *Platanthera bifolia* і зеленіквіткова *P. chlorantha*, вовчі ягоди пахучі *Daphne genkwa*, росички англійська *Drosera anglica* та середня *D. intermedia*, хамарбія болотна *Hammarbya paludosa*, діфазіаструм сплюснутий *Diphasiastrum complanatum*, баранець звичайний *Huperzia selago*, лікоподієла заплавна *Lycopodiella inundata*, плаун річний *Lycopodium annotinum*, щитолісник звичайний *Hydrocotyle vulgaris*, молодильник озерний *Isoetes lacustris*, ситник бульбистий *Juncus bulbosus*, лілія лісова *Lilium martagon*, мезія тригранна *Meesia triquetra*, мутин собачий *Mutinus caninus*, журавлина дрібноплідна *Oxycoccus microcarpus*, верби чорнична *Salix myrtilloides* і Старке *S. starkeana*, хара витончена *Chara delicatula*.

Цінна фауна:

Ссавці. Виявлено такі види з Червоної книги України: борсук *Meles meles*, горностай *Mustela erminea*, норка європейська *M. lutreola*, кутора мала *Neomys anomalus*, видра річкова *Lutra lutra* (1 пара), рись звичайна *Lynx lynx* (1 пара). Останні два види, а також вовк *Canis lupus* внесені до Європейського червоного списку.

Птахи. Черемське болото, два озера та навколишні ліси, що входять у комплекс є місцем гніздування рідкісних видів птахів, зокрема журавля сірого *Grus grus* (4-7 пар), глухаря *Tetrao urogallus* (2-5 пар), пугача *Bubo bubo* (1-2 пари), сови бородатої *Strix nebulosa* (1 пара), скопи *Pandion haliaetus* (є наявне гніздо, дорослі птахи протягом гніздового періоду, проте пташенят не відмічено), занесених до Червоної книги України, а також інших видів водно-болотних птахів (чайка *Vanellus vanellus*, чорниш *Tringa ochropus*, бекас *Gallinago gallinago*). Найбільшу цінність територія має для мігруючих журавлів сірих, яких тут щорічно зупиняється на відпочинок, харчування (на значних площах зростає журавлина звичайна) та пролітає 150-400 особин. Загальна чисельність орнітокомплексу складає від 3 до 6 тис. пар, з них птахи водно-болотного комплексу займають незначний відсоток. Виявлено види з Червоної книги України: підорлик малий *Aquila pomarina* (постійно відмічається одна пара), лелека чорний *Ciconia nigra* (є одне гніздо), зміїд *Circaetus gallicus* (одне гніздо), сорокопуд сірий *Lanius excubitor* (зимує), корольок червоноголовий *Regulus ignicapillus* (ймовірно гніздиться), очеретянка прудка *Acrocephalus paludicola* (одна пара), шуліка рудий *Milvus milvus*. До Європейського Червоного списку занесено останні два види, а також деркача *Crex crex*.

Плазуни: мідянка *Coronella austriaca* (вид з Червоної книги України).

Земноводні: ропуха очеретяна *Bufo calamita* (вид з Червоної книги України).

Комахи: Види з Червоної книги України: бабки – красуня-діва *Calopteryx virgo*, коромисло-дозорець *Anax imperator*, кордулегастер кільчастий *Cordulegaster annulatus annulatus*; жуки – красотіл пахучий *Calosoma sycophanta*, волохатий стафілін *Emus hirtus*, жук-олень *Lucanus cervus*, вусачі мускусний *Aromia moschata* та великий дубовий *Cerambyx cerdo cerdo*; метелики – махаон *Papilio machaon*, райдужниця велика *Apatura iris*, ванесса

чорно-руда *Nymphalis xanthomelas*, синявець мелеагр *Polyommatus daphnis*, ендроміс березовий *Endromis versicolora*, люцина *Hamearis lucina*; перетинчастокрилі – ляра анафемська *Larra anathema*, мегариса рогохвостова *Megarhyssa superba*, джмелі моховий *Bombus muscorum* і яскравий *B. pectoratorum*, сколія степова *Scolia hirta*, ктир гігантський *Satanas gigas*.

Тут також зустрічається п'явка медична *Hirudo medicinalis* (червонокнижний вид).

Соціальні та культурні цінності: На території ВБУ є Меморіальний комплекс партизанської слави.

Землеволодіння: ВБУ: державне. Прилеглі землі: державний лісовий фонд.

Поточне землекористування: ВБУ: Черемський природний заповідник. Прилеглі землі: Маневицький, Любешівський і Рафалівський держлісгоспи.

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: Поруч із ВБУ проводяться осушувально-меліоративні роботи та вирубка лісів. Меліоративна система каналів у межах ВБУ не підтримується, вони заростають і замулюються.

Вжиті природоохоронні заходи: У 2001 р. створено Черемський природний заповідник.

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Розроблено Проект організації та розвитку території Черемського заповідника та охорони його природних комплексів, підготовлене обґрунтування створення охоронної зони.

Проведені наукові дослідження: Матеріали досліджень за спеціальною темою "Оцінка різноманітності екосистем" та щорічних наукових спостережень представлені в 1-3-му томах Літопису природи заповідника.

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: Закладено два маршрути екологічних стежок, проводяться екскурсії.

Орган управління ВБУ: Черемський природний заповідник. Адреса: вул. Карла Маркса, 48, смт. Маневичі, Маневицький район, Волинська область, 44600.

Джерела інформації:

- 1) Андриенко Т. Л., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. – К.: Наукова думка, 1983. – 216 с.
- 2) Дідух Я. П., Коніщук В. В. Чи буде створено Черемський природний заповідник? // Жива Україна. – 2001. – № 5-6. – С. 12.
- 3) Дідух Я. П., Коротченко І. А., Коніщук В. В. Рослинність лісів за участю *Picea abies* (L.) Karst. Волинського Полісся // Вісн. Полтавськ. держ. пед. уні-ту. – 2004. – Вип. 4. – Серія Екологія. Біол. науки). – С. 29-39.
- 4) Літопис природи. Черемський природний заповідник. Т. 1-3. // Коніщук В. В. та ін. – Маневичі, 2002-2004. – 163 с. (т. 1), 242 с. (т. 2), 200 с. (т. 3).
- 5) Коніщук В. В. Використання картомоделювання для оцінки екосистем Черемського заповідника // Актуальні проблеми флористики, систематики, екології та збереження фіторізноманіття. – Львів, 2002. – С. 153-154.
- 6) Коніщук В. В. Рідкісні види рослин Черемського природного заповідника // Укр. бот. журн. – 2003. – Т. 60. – № 3. – С. 264-272.
- 7) Коніщук В. В. Типологія і картографування ґрунтів Черемського природного заповідника // Укр. геогр. журн. – 2003. – № 3. – С. 40-45.
- 8) Коніщук В. В. Карта рослинності Черемського природного заповідника // Укр. бот. журн. – 2003. – Т. 60. – № 6. – С. 659-669.
- 9) Коніщук В.В. Хвойні ліси Черемського природного заповідника // Рослинність хвойних лісів України: Мат-ли робочої наради (Київ, листопад 2003 р.) – К.: Фітосоціоцентр, 2003. – С. 111-122.
- 10) Коніщук В. В. Картографічний та ординаційний аналіз екологічних факторів Черемського природного заповідника // Укр. бот. журн. – 2004. – Т. 61. – № 3. – С. 47-60.
- 11) Коніщук В. В. Нові місцезнаходження рідкісних рослин у Черемському природному заповіднику // Заповідна справа в Україні. – Канів, 2004. – Т. 10. – Вип. 1-2. – С. 18-23.
- 12) Коніщук В. В. Про доцільність встановлення охоронної зони Черемського природного заповідника // Жива Україна – 2004. – № 9-10. – С. 9-10.

- 13) Коніщук В. В. Еколого-ценотична характеристика ботанічної пам'ятки природи "Болітце" // Мат-ли Всеукр. наук.-практич. конф. "Ландшафтне та біологічне різноманіття Хмельниччини, збереження та відтворення" (м. Кам'янець-Подільський, 17-18 грудня 2003 р.). – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 47-53.
- 14) Коніщук В. В. Рідкісні види фауни Черемського природного заповідника // Сучасні пробл. зоол. науки: Мат-ли Всеукр. наук. конф. "Наукові читання, присвячені 170-річчю заснування кафедри зоології та 100-річчю з дня народження професора О. Б. Кістяківського". – К.: Вид-во Київськ. ун-ту, 2004. – С. 87-89.
- 15) Прядко Е. И. Растительность и стратиграфия болота Черемошского в Западном Полесье // Вопр. физиол., биохим., цитол. и флоры Украины. – Киев: Наукова думка, 1974. – С. 28-30.
- 16) Химин М. Черемське болото // ІВА території України. Території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. – Київ: СофтАРТ, 1999. – С. 70-71.
- 17) Химин М. В. Рідкісні види птахів Західного Полісся на територіях природно-заповідного фонду Волинської області // Науковий вісник Волинського держ. ун-ту ім. Л. Українки. Наук. конф. „Природні ресурси Волині. Результати фундаментальних досліджень (1993-2003 рр.)” № 1. – Луцьк: РВВ „Вежа”, 2004. – С. 135-140.
- 18) Химин М. В. Сучасний стан сивкоподібних Charadriiformes Волинського Полісся // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Зб. наук. пр. – Луцьк: РВВ „Вежа”, 2004. – С. 171-183.
- 19) Химин М., Тутейко В., Грицай О., Жерш Н., Нагалюк В., Шумук О., Трохимук В. Природно-заповідний фонд Волинської області. – Луцьк: Ініціал, 1999. – 48 с.
- 20) Cheremske mire // Important Bird Areas in Europe. Priority sites for conservation /Ed. M. F. Heath and M. I. Evans. Vol. 2. Southern Europe. – Cambridge, U.K.: BirdLife International, 2000. – P. 701.
- 21) Troglodytes. Західноукраїнський орнітофауністичний щорічник. /Ред. Химин М., Шидловський І., Горбань І. – № 6. – Луцьк: Світ птахів, 1996. – 43 с.
- 22) Troglodytes. Західноукраїнський орнітофауністичний щорічник. /Ред. Химин М., Шидловський І., Горбань І. – № 7. – Луцьк: Світ птахів, 1997. – 43 с.